

G. Lukacs'ta Sanatçının Yaratıcı Etkinliğinde Öznellik Ve Nesnellik Sorunu

Dr. Hülya YETİŞKEN*

Özet: Bu yazıda G. Lukacs'a göre sanatçının yaratıcı etkinliğinde öznellik ile nesnellğin özel yapılarının ne olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, öznellik ile nesnellğin sanatsal yaratmada sürekliliği olan bir dönüşüm içinde bütünleşerek, birbirini nasıl daha üst bir düzeye çıkardıkları konusu ile; böyle bir bütünleşmede sanatçının gerçekliği kavraması ile gerçekliği aşmasının ve bu yolla insanlığın kendilik bilincini en üst düzeyde dile getirebilmenin ne anlama geldiği konularının sorgulanmasına yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sanatsal Yaratma, Öznellik, Nesnellik, Nesnel Gerçeklik, İnsan Türünün Kendilik Bilinci

Abstract: The main aim of this article is to investigate the special structure of subjectivity and objectivity in artistic creation in Lukacs relevant view. It tries to show that in the artistic reflection on reality, objectivity is nothing but the transformation of subjectivity into objectivity and subjectivity is nothing but the transformation of objectivity into subjectivity; and that the self-consciousness of human being can be expressed at its highest level through this unity of subjectivity and objectivity.

Key Words: Artistic Reflection, Objectivity, Subjectivity, Objective Reality, Self-consciousness of the Human Being.

Bu yazıda G. Lukacs'a göre sanatçının yaratıcı etkinliğinde öznellik ile nesnellğin kendine özgü yapılarını ve bu ikisinin nasıl bir bütünlük oluşturduğunu konu edineceğiz. G. Lukacs'a göre sanatçının etkinliğinde öznellik ile nesnellik ayrılmazlık ilişkisi halinde bir bütünlük

(*) Dr. Hülya Yetişken Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

oluşturmaktadır. Bu etkinlikte öznellik ile nesnellik hem kendi yapılarını korumakta hem de birbiri ile bütünleşerek daha üst bir düzeyde gerçekleşmektedir.

G. Lukacs, estetik yaratmadaki öznellik ile nesnellığın özel yapısını ve bunların birbirini daha üst düzeye çıkararak sürekliliği olan bir dönüşüm içinde bütünleşmelerini şu iki süreci temele alarak açıklamaktadır: "Dışlama" ve dışlaşmanın geri alınması olarak "içleştirme" süreçleri. Estetik yansıtma "dışlaşma", öznenin nesnel gerçekliğe yönelmesi, bu gerçekliği bütün boyutlarıyla bir bütünlük halinde algılamak ya da algılanabilir kılmak amacıyla kendini gerçekliğe adanması; özneliğini bu gerçeklik içinde adeta eritmesi ve özneliğini nesnellik ile bütünleştirerek nesnelleştirilmesi anlamına gelmektedir. Dışlaşma, sanatçının yaratıcı etkinliğinin ilk aşamasında kendini nesnel gerçekliğe —bu gerçekliği tüm boyutlarıyla algılamak ve algılanabilir kılmak amacıyla—adaması anlamına geldiği gibi, yaratıcı etkinliği son aşamasında sanat yapısının ortaya konulması veya sanatsal etkinliklerin gerçekleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Öte yandan yaratıcı etkinlikteki "dışlaşmanın geri alınışı" ise, kendini dış dünyaya adanarak özneliğini nesnellik içinde eriten öznenin, dışlaşmasını içleştirmesi ve nesnellığı daha üst düzeye çıkarmak üzere bu kez nesnellığı özneliği ile yoğurması anlamına gelmektedir.

Sanatsal yaratma etkinliğinde "dışlaşma" ile dışlaşmanın geri alınışında gerçekleşen "içleştirme" ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu bütünlük yalnız sanatçının yaratıcı etkinliği için değil, aynı zamanda yapıt karşısındaki öznenin alımlayıcı etkinliği için ve de bu etkinliklerin estetik yansıtma sürecindeki ayrılmazlık ilişkileri için de söz konusudur. Lukacs'a göre sanata sürekliliğini kazandıran "İnsanlığın kendilik bilinci" de bu bütünlük yoluyla daha yüksek bir düzeye ulaşabilmektedir. Lukacs bu konuda şöyle demektedir: "İnsanın dışlaşmanın çeşitli biçimleri içersinde nesnel gerçekliğe (bu arada kendine ve hemcinslerine) kendini adarcasına armağan ettikleri, insanoğlunun kendine özgü olan düşünce ve duygu varlığını kazanmasını sağlayanlar, burada özneye geri alınır: dünya, insanın kendine özgü dünyası olarak, onun hiçbir zaman yitiremeyeceği bir varlık niteliğiyle yaşanır. İnsanın özbilinci (Selbstbewusstsein) birbirinden ayrılması olanaksız bu iki edim içersinde doğar, genişler ve derinlik kazanır. Birbirinden ayrılması olanaksız olan bu edimler ancak sanat alanında upuygun nitelikte ve en üst düzeyde bir arılıkla birleşir"¹. Sanatta bu edimler yoluyla en yüksek düzeyde dile gelen insanlığın kendilik söz konusu

(1) Georg Lukacs, *Estetik II*, s.155 Çev. Ahmet Cemal, İstanbul 1981.

olduğunda, "bu özbilincin içeriğini insanın yaşamında, insan türünün gelişmesinde sürekli olan, olumlu ya da olumsuz anlamda önem taşıyan öğeler oluşturmaktadır" ¹.

Sanat alanında dışlaşma ve içleştirmenin oluşturduğu bütünlükteki öznellik ile nesnellik de kendine özgü bir yapıya sahiptir. Lukacs'a göre sanat alanında dışlaşma sürecinde öznellik silinerek nesnellik ön plana geçmekte, dışlaşmanın geri alınışında ise nesnellik silinerek öznellik ön plana geçmektedir. Öte yandan sanatsal yaratmada öznellik ile nesnelliği birbirinden ayırmak olanaksız olduğu için burada özneliğin ya da nesnelliğin silinmesi, bunların giderek ortadan kalkması ile değil, tam tersine daha yüksek düzeye çıkarılması ile sonuçlanmaktadır. Lukacs bu oluşumun sanat alanında nasıl gerçekleştiğini şöyle ifade etmektedir: "Dışlaşmada öznellik, dışlaşmanın geri alınmasında ise nesnellik silinir; ancak bu silinme gerçekleşirken daha yüksek düzeye çıkarma öğesi ağırlık kazanır" ². Bu konuda şu soruları sorabiliriz: Lukacs'a göre dışlaşma ediminde özneliğin silinmesi, öte yandan silinen bu özneliğin aynı zamanda daha yüksek düzeye çıkarılması ne anlama gelmektedir? Gene dışlaşmanın geri alınışında bu kez nesnelliğin silinmesi ve de silinen bu nesnelliğin aynı zamanda daha yüksek bir düzeye çıkarılması ne anlama gelmektedir? Bu soruları cevaplandırmak üzere burada sanatçının etkinliğinde söz konusu olan iki ana isteğin temel özelliklerine bakalım. Sanatçının etkinliğinde öznellik ile nesnelliğin oluşturduğu bu içiçe dönüşümlü yapı sanatçının şu iki ana isteğinin bütünleşmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Lukacs'a göre özgün estetik etkinlikte, "kendini gerçekliğe koşulsuz adayış ile bu gerçekliği aşmaya ilişkin güçlü istek birbirinden ayıramaz" ⁴. Buradaki gerçekliği aşmanın anlamı ise, salt öznel olarak ortaya atılan herhangi bir ütöpik, soyut nitelikli ideale uymak veya duyu ötesi aşkın bir alana yükselmek değil, insana uygun olan, insana yaraşan, yaşamı daha özlü ve anlamlı kılan bir nesnellik düzeyine ulaşmaktır. Sanatsal "(...) gereksinimin varırmak istediği nokta, insana yakışır bir nesnellik düzeyidir" ⁵. Lukacs'a göre "(...) her sanatsal eylemin ardında şu soru gizlidir: Bu dünya ne ölçüde gerçekten insanın olan bir dünyadır ve insanoğlu bu dünyayı ne ölçüde insanlığına yaraşan bir dünya olarak onaylayabilir?" ⁶.

(1) Georg Lukacs, aynı eser, s.172.

(2) Georg Lukacs, aynı eser, s.119.

(4) Georg Lukacs, aynı eser, s.113.

(5) Georg Lukacs, aynı eser, s.113.

(6) Georg Lukacs, *Estetik I*, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, 1978, s. 184-185.

Sanatta gerçekliği aşma isteğinin kaynağında "insan ruhunun tümünün devinime geçirilmesi"⁷ gereksinimi ile insanoğlunun bütünselliğe olan özlem ve gereksinimi yatmaktadır. Lukacs'a göre "sanat, yaratılmış bütünselliktir."⁸ Sanatçı bütünselliğe olan gereksiniminden ve özleminden yola çıkarak bireysel olandan genel olana ve dünyanın dolaysız dış görünüşünden nesnel özüne yönelmektedir. Lukacs'a göre "estetik yansıtma hiçbir zaman dolaysız varolan gerçekliğin salt yeniden yaratılması olamaz"⁹. Bu bakımdan "hakiki büyük gerçekçilik, insanı ve toplumu, görünülerinin yalnızca şu ya da bu yanını göstermek yerine, eksiksiz, bütün varlıklar olarak betimler (...) onun bütün karşı çıktığı şey, insani kişiliğin bütünlüğünün ve insanlarla durumların nesnel tipikliğinin, anlık, geçici ruh haline aşırı bir bağlılıkla ortadan kaldırılmasıdır"¹⁰. Böylece sanat alanında, "Max Lieberman'ın 'sizi kendinize olduğunuzdan daha benzer bir biçimde resmettim' yolundaki şakası, bir yaşam gerçeğini dile getirmektedir"¹¹. Lukacs'a göre, nesnel gerçekliği yüzeysel bir algılama düzeyinde ve salt görüldüğü gibi değil de bütünselliği içinde kavramak, başka bir deyişle onun nesnel özüne inerek derinleşmek, onu görünüş ile özün bütünlüğü olarak yansıtmak sanatçının gerçekleştirmesi gereken bir çabadır. Bunu gerçekleştiren "sanat, üzeri örtülü olanı edimsellik düzeyine çıkarabilir, gerçekte sessiz, dilsiz kalanı açıkça uyandırıcı ve anlaşılır bir biçimde dile getirebilir"¹².

Böylece sanatta gerçekliği aşmak, görünüşü özüyle birlikte bir bütün olarak görmek ve göstermek anlamına gelmektedir. Lukacs'a göre sanatta dolaysız dış görünüşün özüne inerek gerçekliği derinlemesine ve bir bütün halinde doğru olarak kavramak, bunu da algılanabilir ve yaşanabilir kılmak, gerek öznenin iç dünyasını gerekse nesnel dış dünyayı tam anlamıyla kendi niteliğine kavuşturmaktadır. Bu yolla insanın yaşarken kurduğu ilişkilerde bir bildirime dönüştüremediği, dolaysız olarak açıklanma olanağı olmayan, görünüşte başkalarının anlaşılması olan, biriciklik ve teklik taşıyan yaşantısının yoğunlaştırılarak, "insanlığın kendilik bilinci" düzeyinde ortak bir zemin üzerinde anlaşılır ve başkaları tarafından yaşanılır kılınması mümkün

(7) Georg Lukacs, aynı eser, s.92.

(8) Georg Lukacs, "Kapalı Uygarlıklar" (Çev. Afşar Timuçin - Mehmet Sert) *Felsefe Dergisi*, 1978, sayı: 2, s.12.

(9) Georg Lukacs, *Estetik I*, s. 192.

(10) Georg Lukacs, *Avrupa Gerçekçiliği*, s.14, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul 1977.

(11) Georg Lukacs, *Estetik I*, s. 214.

(12) Georg Lukacs, *Estetik II*, s.151.

olmaktadır. Lukacs'a göre "yaşamda çok karmaşık görünümde olan bir olgu, dış ve iç güçlerin, toplum ile kişiliğin insanın yazgısındaki payları ancak bu yolla açık seçik ve —ister trajik ister komik anlamda olsun— sarsıcı bir biçimde dile getirilebilir"¹³.

Öte yandan insanın bütünselliğe olan özlemi ve görünüşü özüyle birlikte kavrama isteği yalnızca sanat etkinliğiyle ilgili değildir. Şöyle ki, "eğer günlük yaşam, günlük uygulama ve kaynağını bunlarda bulan töre, hukuk, ahlaklılık, ve ahlak felsefesi (etik), sözü edilen bağlamları kavramsal düşünceyle işleyip geliştirmiş olmasalardı, bunlar ne insanların düşünce ve duygu yaşamında temel bir yer alabilir, ne de yaşamın gereksinimleri niteliğiyle- sanata ilişkin bir yönelime kavuşabilirlerdi"¹⁴.

Böylece gerçeklikte yer alan gereksinimlere bağlı olarak gerçekleşen yaratıcı sanatsal etkinlik, gerçekliğin görünüşü ile özünün oluşturduğu bütünlüğü, dolaysız bir duyusalılık düzeyinde ortaya koymak yoluyla insana yaraşır bir dünyayı yoğun bir biçimde algılanabilir kılabilmektedir. Lukacs'a göre, "yalnız ve yalnız sanat, mimesis yardımıyla, gerçek dünyanın karşısına nesnelleştirilmiş bir karşı görünüm koyar"¹⁵. Bu karşı görünümde insanlığın kendilik bilinci daha yüksek bir düzeyde dile gelebilmektedir. Dışlaşma ediminde öznelliğin silinerek daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmesinin ve nesnelleşmenin ön plana geçmesinin anlamı da bununla ilgilidir. Lukacs'a göre sanatçı nesnel dünyaya kendini adanmak ve nesne ile bağ kurmak yoluyla öznelliğini silerken aynı zamanda bu öznelliğini nesneyi odak noktası yapan nesnelliği ile yoğurarak zenginleştirmekte ve derinleştirmektedir. Dışlaşmadaki nesnelleşmede "(..) gerçi öznellik kalkar, ancak koruma ve daha yüksek düzeye çıkarma öğeleri, baskın öge olma niteliğini sürdürürler. Böylece daha yüksek düzeye getirilen öznellik cins bilincini uyandırır; bu bilinç değişik ölçülerde algılanmakla birlikte her kişilikte vardır, her kişiliğe içkindir. Bu durum, öznelliğin bu değişiminin kendine özgü yapısını da açıklar. Sözü edilen öznellik daha çok gerçeklik ve derinlik kazanır. Kişilik günlük yaşam içerisinde daha geniş ve sınırları daha belirgin bir egemenlik alanına kavuşur, aynı zamanda da bu alan içerisinde kendine özgü tikelliğin sınırlarını alabildiğine aşar"¹⁶. Burada,

(13) Georg Lukacs, aynı eser, s.149.

(14) Georg Lukacs, aynı eser, s.97.

(15) Georg Lukacs, *Estetik I*, s.139-140.

(16) Georg Lukacs, *Estetik II*, s.140

bireysel nitelikte ve tikel olanın, genel ve tümel olan yönünde, parçanın bütün yönünde, gerçekliğin dış görünüşünün, nesnel özü yönünde aşılması söz konusudur. Lukacs'a göre dışlaşma sürecinde nesnelliğin öznelliği silerek ona üstün gelmesi sanatçının gerçekliğin görünüşünü özü ile birlikte tam algılayarak kendini gerçekliğe adanma çabasında olduğu kadar, bu algıladığını duyuşsal bir dolaysızlık içinde algılanabilir ve yaşanabilir kılma yolundaki çabası için de geçerli olmaktadır. "Estetik mimesis, nesnelliği olabildiğince sadık yansıtma yükümü altında bulunmasına karşın, bir başka ereğe, bu tür bağlamları insanın (insan türünün) eylemleri ve acıları, başarıları ve yenilgileri, yükselişleri ve gerçekliğinden saptırılmaları olarak yaşanabilir kılma ereğine yöneliktir.... Burada yaşamanın ve yaşanabilir kılmanın duyuşsal-duyularla algılanabilir dolaysızlığının korunması söz konusudur"¹⁷.

Lukacs sanatçının etkinliğindeki nesnelliğin anlamını yalnızca bu kadarıyla sınırlandırmamaktadır. Bu nesnellik aynı zamanda belli bir tutum almayı da, başka bir deyişle sanatçının kendi insan ve dünya görüşüne bağlı olarak yan tutmasını da kapsamaktadır. "Her estetik nesnellik - salt estetik nesnellik olmak özelliğinden ötürü olumlu ya da olumsuz bir tutum alışı, yan tutmayı içerir"¹⁸. Bu noktada estetik yansıtmadaki dışlaşma ediminin bu dışlaşmanın geri alınışı ile ayrılmaz bir bütünlük oluşturması önem kazanmaktadır. Lukacs'a göre sanatta, "öznenin dışlaşma yoluyla kendini gerçekliğe vermesi, gerçeklik içinde erimesi, böylece içsel bakımdan yoğunlaşmış bir nesnelliğin doğumuna yol açar. Ancak bu nesnellik -özneye geri alınışın anlamı da budur- her zerresinde belli bir öznelliği taşıyan ya da belli bir öznelikle yoğrulmuş bir nesnelliktir"¹⁹. Sanatçı gerçekliğin görünen yüzeyinden derine inerek insanın ve o insan içinde insanlığın yazgısı için önem taşıyan, sürekli ve kalıcı olan öge ve bağlamlara ulaşmakta, sanatsal biçimleme yoluyla bunları yaşantı uyandırıcı bir dünya düzeyinde algılanabilir kılmaktadır. Şöyle demektedir Lukacs: "sanat yapıtının dünyası başka deyişle içersinde öznelliği bu denli koruyan nesnelleşmenin gerçekleştiği dünya, nesnel gerçekliğin yansıtılmasıdır, *mimesis*tir; bu *mimesis*, insanın dünyasını —gerek insan tarafından yaratılan ve biçimlenen dünyayı gerekse ondan bağımsız var olan dünyayı— bu yaratıcı sürecin bakış açısından görür ve yeniden üretir"²⁰.

17 Georg Lukacs, aynı eser, s.162-163.

18 Georg Lukacs, aynı eser, s.122.

19 Georg Lukacs, aynı eser, s.120.

20 Georg Lukacs, aynı eser, s.140.

Sanatçının gerçekliği aşması, gerçekliğe insan türünü odak noktası yapan bir bakış açısından yaklaşmasını gerektirdiği için sanattaki tutum almanın özünü salt öznelcilik olarak yorumlamak yanlış olmaktadır. Lukacs'a göre "sanatçının başarısı —yeteneğin var olması koşuluyla— herşeyden önce tikellikten sıyrılıp sınırlanamayacağına, sınırlanabilirse bunu ne ölçüde gerçekleştirebileceğine, kendi kişiliğinde türsel olanı ne ölçüde bulup belirginleştirebileceğine bağlıdır"²¹. Böylece sanatçının yaratıcı etkinliğindeki tutum alma, sanatçının öznel olarak kendi başına buyrukluğu, gelişi güzel davranması olarak değil, nesnellüğün kurucu bir ögesi olarak düşünülmelidir. Lukacs'a göre "gelişigüzel her tutum (...) insanlık için önem taşıyan bir gerçeklik yansıtmasına kaynaklık edemez"²². Sanatsal etkinlikteki "(...) öznelğin zenginleşmesi ve derinlik kazanması da, ancak nesne dünyasını yoğun biçimde benimsemekle gerçekleştirilebilir"²³.

Böylece dışlaşmada öznelğin silinmesi, öznelğin nesnellik ile yoğrulması nesnellik içinde erimesi, bu yolla da daha yüksek bir düzeye ulaşması anlamına gelmektedir. Dışlaşmanın geri alınışında nesnellüğün silinmesi ise, onun öznellikle yoğrulmuş olması, buna bağlı olarak da daha yüksek düzeye ulaşması anlamına gelmektedir. Daha önce sözü edilen insanlığın kendilik bilinci de öznelğin dışlaşarak daha üst düzeyde kendine geri dönmesine bağlı olarak zenginleşmekte, derinleşmekte ve gelişmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak da Lukacs, "sanatın insanlığın özbilincinin en uygun ve en yüksek düzeydeki dile geliş biçimi olduğunu"²⁴ söylemektedir.

21 Georg Lukacs, aynı eser, s. 141.

22 Georg Lukacs, aynı eser, s. 211-212.

23 Georg Lukacs, aynı eser, s. 156.

24 Georg Lukacs, Estetik I, s. 237.